

Erik Homburger Erikson

(1902-1994)

Psychosociální teorie

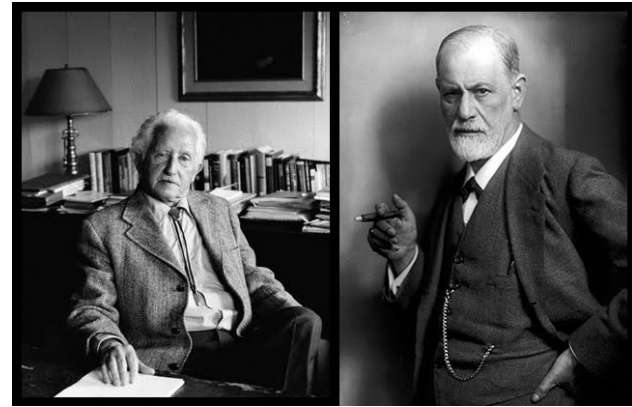
- Přesun v psychoanalýze na vztahy s druhými a psychosociální činitele (méně se zaměřují na nevědomí).
- Jedním z představitelů **ego-psychologie** (v němčině „Ich-psychologie“)

Eriksonův život

- Narodil se ve Frankfurtu nad Mohanem židovské matce, nemanželský. Ve třech letech se matka vdala za židovského lékaře, který Erika adoptoval.
- Od dětství prožíval krizi identity: děti ho neměly rády, protože byl žid, židé ho neměli rádi, protože byl málo židem (modrooký blondák).
- Byl připravován na univerzitní studia, nakonec pouze maturita. Pak odjel do Evropy hledat své JÁ. Po roce se vrátil a studoval uměleckou školu - dělal dřevořezby, kresby, lepty.
- 1927 - přesídlil do Vídně - učil na soukromé škole pro děti analyzovaných rodičů (i některých žáků), kde působila A. Freudová. U ní se podrobil psychoanalýze. Se svou budoucí ženou (Kanadankou), která zde byla na studijní stáži, 1933 odjeli do USA.
- V USA - pracoval jako psychoanalytik a vědec, nakonec přednášel na Kalifornské univerzitě, ačkoli sám patřičné vzdělání neměl - byl však uznávaný pro svou práci a vědecké knížky, které ho proslavily (=> 12. nejcitovanější psycholog 20. století).

Erikson a psychoanalýza

- postfreudián - z Freudovy teorie vyšel, ale nezabýval se příliš nevědomím.
- Spíše psal o tom, co se děje s člověkem, když vyrůstá ve společnosti.
- Nepřijal jeho představu o sexualitě jako hlavním činiteli, kolem kterého se točí celý vývoj člověka.
- Stejně důležitá mu připadala **dimenze sociální**, i **dimenze růstu těla** a **dimenze schopností**, které díky růstu člověk získává.
- Eriksonovi se podařilo v teorii skloubit tyto tři dimenze (**sóma**, **psyché** a **ethos** => **kultura a společnost** s jejími požadavky).
 - Stadia života zůstávají spojena se somatickými procesy, ale jsou závislá i na vývoji psyché a vnějšími očekáváními ethosu.

Eriksonova vývojová teorie biodromální, epigenetická

- Vycházel z Freudovy teorie pěti vývojových stadií. Do 50. let končily knihy o vývojové psychologii pubertou – a pak „měla následovat“ involuce...
- Erikson **Freudova stadia** neruší, ani z nich nic neškrtá. **Rozšiřuje je však o psychosociální stranu** a navíc je **doplňuje o další tři stadia – celkem 8 stadií.**
 - *V rezervaci u Siouxů v Jižní Dakotě, zkoumal postoje Siouxů k výchově dětí. Překvapila ho jejich shoda s Freudovým psychoanalytickým výkladem.*
- **Každé z osmi vývojových stadií klade na člověka určitý úkol (konflikt), který má vyřešit. Když ho vyřeší úspěšně, získá novou schopnost** (říkal tomu „ctnost“ nebo „mohutnost“), která posílí jeho osobnost.
- **když konflikt nevyřeší úspěšně**, jeho osobnost se neposílí a tímto neúspěchem jsou poté **poznamenány i další etapy vývoje => řešení dalších úkolů a krizí je pak pozměněné a poznamenané předchozí nedostatečností.**
 - Chce-li být rozvinutou osobností, musel by se (psychoterapií) vrátit zpět do daného stadia, najít novou strategii a znovu se pokusit krizi vyřešit.

Eriksonova vývojová teorie biodromální, epigenetická

V každém stadiu se setkáváme s **konfliktem, tváří v tvář, na tělo**. Dotyk krizí je životně důležitý - **bez dotyku/kontaktu by nebylo života**, bez dotknutí konfliktem by nebylo osobního růstu. **Prožitý a vyřešený konflikt je integrován => integrace člověka**. Máme usilovat o otevřenost vnějšímu světu, lidem, okolnostem, být dotknutelní, i s rizikem zranění. Jinak bychom se nerozvíjeli.

Epigeneze (z embryologie) - každý orgán je zárodečně přítomen již po početí. Některé buňky embrya obsahují genetický program pro tyto orgány. Každý orgán má svůj přesný čas růstu. **Každé zdržení má fatální dopad - když nevznikne oko ve správném, ale později, nikdy se už nebude moci prosadit plně**, protože mezitím v daném místě dojde k vývoji dalších orgánů a tkání. Zakrnění nějakého orgánu je však nepříznivé i pro orgány ostatní. (Viz neuroplasticita mozku.)

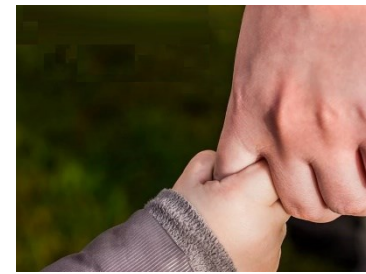
Podobně i v psychickém vývoji. Výchova dítěte musí vše dávkovat tak, aby se mohly vyvinout určité vlastnosti, které umožňují jeho další vývoj. Výchova dětí v různých kulturách bývá obdobná („stejný poměr“ a „stejně pořadí“).

Vývoj v dětství => **mody chování a zacházení s vnějším světem: inkorporace, retence a eliminace, intruze a inkluze**.

Osm stádií (E. Erikson)

Stadium	Věk	Krise	Ctnost	
1. KOJENEC	orálně smyslové	do 1 roku	základní důvěra x nedůvěra	naděje
2. BATOLE	muskulárně-anální	1-3 roky	autonomie x stud	VŮLE
3. PŘEDŠKOLÁK	pohybově-genitální	3-6 let	iniciativa x vina	záměr
4. MLADŠÍ ŠKOLÁK	latentní	6-12 let	výkonnost x méněcennost	kompetence
5.	adolescence	12-19 let	identita ega x zmatení rolí	poctivost
6.	raná dospělost	20-25 let	intimita x izolace	láska
7.	střední dospělost	26-64 let	generativita x stagnace	péče
8.	pozdní dospělost	nad 65 let	integrita ega x zoufalství	moudrost

První stadium – Bazální důvěra proti nedůvěře

Kojenecké období - matky u Siouxů se v tomto období zcela neomezeně věnovaly dětem a kojily je.

- Základní modus – **inkorporace** - dítě nejdřív musí obdržet a přijmout, aby jednou mohlo samo být dárce - sání potravy a vzduchu i citové potřeby a oční kontakt.
„Kde je takový kontakt ustanoven, bude lidská bytost již vždycky hledat někoho, ke komu by vzhlížela a bude potřebovat navazovat mezilidské vztahy.“
- **Symbióza s matkou** - připoutání k prvnímu druhému, který je **garantem sebe-lásky**.
- Zkušenost, že je na matku spoleh (je blízko, když je potřeba) => **pocit základní důvěry do života**, pomáhá později lépe překonávat nesnáze a nezdary (důvěra, *„že to nakonec dobře dopadne“*).
- Důvěra ve svět se přeměňuje **v důvěru v sebe sama**.
- Prvotní důvěra ovlivňuje i **vztah k Bohu** (k tomu, co nás přesahuje).

Ritualizace prvního stadia a získaná **ctnost**

Pojem převzatý od etologů => **opakující se jednání v určitém kontextu podle určitých pravidel** (např. když matka krmí dítě nebo do ukládá ke spánku).

Ritualizace prvního stádia vychází z **polarity „já“ a „druzí“ - jde o mysterium** - aura posvátné přítomnosti a zároveň oddělenosti, vynořující se vlastní oddělenost => je základem vlastního pocitu „já“.

- Degenerovanou podobou ritualizace mysteria je „modloslužba“ - forma závislosti => nebezpečný kolektivní systém pro jedince nebo pro okolí.

Ctnost, kterou dítě dostává, když „vyřeší“ první konflikt, je **NADĚJE**. Naděje je jakýmsi očekáváním, vědomé očekávání splnění nějakého přání. Jde o určité naladění. Naděje stojí na předpokládané budoucnosti, na vědomí volného prostoru (Z. Matějček hovoří o potřebě otevřené budoucnosti).

Osm stádií (E. Erikson)

Stadium	Věk	Krise	Ctnost	
1. KOJENEC	orálně smyslové	do 1 roku	základní důvěra x nedůvěra	naděje
2. BATOLE	muskulárně-anální	1-3 roky	autonomie x stud	VŮLE
3. PŘEDŠKOLÁK	pohybově-genitální	3-6 let	iniciativa x vina	záměr
4. MLADŠÍ ŠKOLÁK	latentní	6-12 let	výkonnost x méněcennost	kompetence
5.	adolescence	12-19 let	identita ega x zmatení rolí	poctivost
6.	raná dospělost	20-25 let	intimita x izolace	láska
7.	střední dospělost	26-64 let	generativita x stagnace	péče
8.	pozdní dospělost	nad 65 let	integrita ega x zoufalství	moudrost

Druhé stadium

– Autonomie proti zahanbení a pochybnosti

Dítě lépe uchopuje potravu i vjemy z okolí (vybírání, na co se chce zaměřit)

- **osamostatňování** (lezení, chůze, ovládání vyměšování, mluvení)
- **retence a eliminace** - hledá vhodnou cestu mezi "zadržováním" a „pouštěním“ (svěrač), i **uchopit** hračku, **podržet a pustit, pocit moci => VŮLE.**
- Úkolem je **uchovat si autonomii**, prosadit se společensky přijatelně (i v mezilidských vztazích)

Začíná **intruzivita** - **pronikání do světa, možnost vybrat si**, kam jdu, z variant tu, která se mi líbí nejvíc – též NEGATIVISMUS. Tím získává **psychosociální identitu.**

Ritualizace druhého stadia – **legalismus**

Nebezpečím je malý prostor pro svobodu vůle dítěte (pak rezignace na některé oblasti sebeurčení):

- **Riziko obsedantního přizpůsobení** (za cenu nutkavé neurózy, jejíž pomocí ventiluje ven napětí z neuspokojení).
- nebo **nutkavé impulsivity** (vznětlivosti), v dospělosti může mít sadistický charakter.
 - *Tj. později buď pocit, že jej svět příliš svazuje, nebo je samo upnuté a ušlápnuté.*
- Schopnost **porozumět principu správnosti a nesprávnosti, přestupku**. Zákon, stejně jako svědomí, nás může osvobodit nebo odsoudit.
- Rizikem degenerativního ritualismu v tomto období je **legalismus - nepružný systém zákonů (analogie nutkavé neurózy)**

Osm stádií (E. Erikson)

Stadium	Věk	Krise	Ctnost	
1. KOJENEC	orálně smyslové	do 1 roku	základní důvěra x nedůvěra	naděje
2. BATOLE	muskulárně-anální	1-3 roky	autonomie x stud	VŮLE
3. PŘEDŠKOLÁK	pohybově-genitální	3-6 let	iniciativa x vina	záměr
4. MLADŠÍ ŠKOLÁK	latentní	6-12 let	výkonnost x méněcennost	kompetence
5.	adolescence	12-19 let	identita ega x zmatení rolí	poctivost
6.	raná dospělost	20-25 let	intimita x izolace	láska
7.	střední dospělost	26-64 let	generativita x stagnace	péče
8.	pozdní dospělost	nad 65 let	integrita ega x zoufalství	moudrost

Třetí stadium – Iniciativa proti vině

Předškoláci (Freudova fáze genitální) - **věk hry a fantazií**. Dítě potřebuje realizovat vlastní plány, ale ty mohou stát v cestě ostatním lidem - a vyvolávat v něm pocity viny.

- Dle Freuda - **Oidipův a Elekťin komplex**. Podle Eriksona má dítě **vyřešit problém „triády“**, což mu ve školním věku umožní věnovat se vztahům mimorodinným.

Novou kompetencí - **účelnost** - **prostřednictvím hry se dítě může začít připravovat na budoucí životní role a povolání**. Hru prožívá stejně vážně jako zaměstnání (ale i naopak – i zaměstnání by mělo mít prvky hravosti (např. tvořivost).

Erikson rozlišuje **autosféru** - hru s tělesnými pocity, **makrosféru** - hru s ostatními lidmi a **mikrosféru** - hru s hračkami.

- *Hra podle Freuda pomáhá také odreagovat odmítané emoce, odžít frustrace. Také Erikson: když si dítě hraje s hračkami, často se zabere do hry tak, že začne vyjadřovat nebezpečná přání a témata, která pak vzbudí úzkost. Ta vede k přerušení hry (jako když se čl. probudí z úzkostného snu) a dítě pak může regredovat k cucání palce, masturbace, denního snění, tj. do autosféry.*

Vývojově směřuje hra do makrosféry - do hry s druhými, podle předepsaných pravidel, v nichž je agresivita kombinována s pravidly slušnosti.

Ritualizace třetího stadia – dramatičnost

Intruzivní modus - různé pronikání do světa, do prostorů. Dítě proniká také do druhých lidí svou aktivitou, i svými myšlenkami a výplody fantazie.

Ritualismem předškolního období je **dramatičnost**. Společenské instituce odpovídající této ritualizaci: divadelní jeviště, chrám, schůzovní místnost.

- Samo oidipovské drama je dramatem divadelním.
- Degenerovaným prvkem ritualismu je **moralismus**, který znehybňuje a potlačuje hravou iniciativu. Toto potlačování spontaneity může vést k **hysteroidním poruchám**.

fantazie a hra i dramatismus má velmi blízko ke snu. Dalším spojením hry a tvořivosti je smysl pro humor, který vzniká již v tomto věku.

Ctností tohoto věku je **CÍL (ZÁMĚR)**.

Osm stádií (E. Erikson)

Stadium	Věk	Krise	Ctnost	
1. KOJENEC	orálně smyslové	do 1 roku	základní důvěra x nedůvěra	naděje
2. BATOLE	muskulárně-anální	1-3 roky	autonomie x stud	VŮLE
3. PŘEDŠKOLÁK	pohybově-genitální	3-6 let	iniciativa x vina	záměr
4. MLADŠÍ ŠKOLÁK	latentní	6-12 let	výkonnost x méněcennost	kompetence
5.	adolescence	12-19 let	identita ega x zmatení rolí	poctivost
6.	raná dospělost	20-25 let	intimita x izolace	láska
7.	střední dospělost	26-64 let	generativita x stagnace	péče
8.	pozdní dospělost	nad 65 let	integrita ega x zoufalství	moudrost

Čtvrté stadium – Snaživost proti méněcennosti

Odpovídá Freudovu období latence

- běžné dovednosti děti (běhat, mluvit) umí tak dokonale, že se stávají prostředkem k dalším cílům => **poznávání; potřeba dělat něco důležitého** => radost z výsledku, stimulace k dalšímu výkonu, nakonec vzniká snaživost a dovednosti různého druhu (kompetence)
- První kariéra (**intruzivita**) se projevuje **pronikáním do dovedností, trváním na cíli a slasti z jeho dobytí.**
- **dívčí projevy inkuzivity** => jsou škádleny, provokovány a také mají tendenci dbát víc na svůj zevnějšek.
- obě pohlaví však mají k dispozici oba mody (intruzi i inkuzi)
- **Ctností zde je SCHOPNOST, KOMPETENCE.** Porozumění světu nástrojů, vážnost vlastní činnosti, která již začíná mít význam i pro druhé a tím se blíží dospělosti.

Ritualizace čtvrtého stadia – formální zvládnání

Opakem k dosažení schopností, je **pocit nedostačivosti**. Může být cenným motorem k cestě ke zdokonalování. Může však také ochromovat děti slabší, nevykonné.

- Rizikem je **netečnost** - ochromení snahy, tvořivosti, tvoření věcí užitečných - analogie dětské inhibice předchozího předškolního stadia hry.
- Potenciální patologií => **nadměrná soutěživost**, může sklouznout do regrese a znovuoživit konflikt oidipovské triády, **zabývání se konfliktními osobami ve fantazii místo reálného úsilí** se spolupracovníky o určitý cíl.
- Základním nastavením je **píle**, schopnost ovládnout se, zatnout zuby a vydržet při plnění daného úkolu.
 - Rizikovým ritualismem => **formalismus** (perfekcionismus, zaujetí pro technické provedení aktivity než pro její smysl).
 - **Tuto fázi Erikson nazval psychosexuálním moratoriem** (viz Freud – fáze latence) pasivita a nezralost sexuality. To umožňuje **dozrání** v jiných oblastech – **schopností, znalostí, ale i sociálních dovedností** – U dětí v tomto věku se objevují některá reflexivní chování vůči malým dětem - než budou zralé na zplození dětí, příroda si pojistila, že se musí naučit nejdříve se o děti aspoň trochu postarat. Naučit se kooperovat je předpoklad pro schopnost navázat pracovní i partnerské vztahy.

Osm stádií (E. Erikson)

Stadium	Věk	Krise	Ctnost	
1. KOJENEC	orálně smyslové	do 1 roku	základní důvěra x nedůvěra	naděje
2. BATOLE	muskulárně-anální	1-3 roky	autonomie x stud	VŮLE
3. PŘEDŠKOLÁK	pohybově-genitální	3-6 let	iniciativa x vina	záměr
4. MLADŠÍ ŠKOLÁK	latentní	6-12 let	výkonnost x méněcennost	kompetence
5.	adolescence	12-19 let	identita ega x zmatení rolí	VĚRNOST
6.	raná dospělost	20-25 let	intimita x izolace	láska
7.	střední dospělost	26-64 let	generativita x stagnace	péče
8.	pozdní dospělost	nad 65 let	integrita ega x zoufalství	moudrost

Páté stadium – Identita proti zmatení rolí

Puberta a adolescence (Freudova fáze genitální) – introverze, nová dilemata, obrovský problém: **Kdo vlastně jsem? Hrozba ztráty sebe sama.**

- Děti se od začátku identifikují s různými osobami (rodiče, jiné dospělé vzory v okolí i v mediích, později např. duchovní a ideologické osobnosti). Postupně je přijímají a zavrhuji; též vlastní nové experimentace s různými identitami. Proces je integrován vědomím sebe (self), „já“, které je posvátným centrem existence.
 - *Společnost tvořící se osobnosti buď uzná a konstatuje, že jsou takoví, jací být měli, anebo je odmítne. Takový mladý čl. se stává pro druhé nedůvěryhodný.*

V poslední fázi - **psychosociální identita** – zájem o různé ideologie a existenciální témata (stárnutí a smrt) řeší s takovou opravdovostí jen dospívající a staří lidé.

Ctností - VĚRNOST – také znovuoobnovování schopnosti důvěřovat (i sobě), ale také být důvěryhodný a umět to prokázat navenek.

Antipatickým protějškem - odmítnutí role. Chybění upevněné věrnosti - **přílišná neprůbojnost** (nedostatečnost při procesu přijímání určité identity) nebo **odbojnost** (systematické vzdorování přijetí nějaké identity), či sociálně nepřijatelná **negativní identita**. Odmítnutí role se může projevit i **důvěřivým přimknutím** k neprůbojným či naopak odbojným klikám a hnutím.

Páté stadium – Identita proti zmatení rolí – II.

Důvěra a věrnost jsou příbuzné lingvisticky i významově. Věrnost je mezistupeň mezi dětskou důvěrou a zralou vírou ve stáří.

- **Rizikem je zmatení identity** – dobrá formující zkušenost v určité míře. Dlouhodobě **může signalizovat poruchu** => *regrese do dřívějších vývojových stadií ve snaze obnovit nějaké základy časné naděje - pokud ji neztratili úplně, aby se odtud odrazili opět dopředu* => zoufalý pokus o znovunarození. Děje se tak např. pokud je člověk stále odmítán takový, jaký je (adolescentní krize, rizikové období pro vypuknutí duševních chorob).
- **Ritualizací je spontaneita** ve skupině, interakčnost, spoluúčast na skupinových akcích - koncerty, demonstrace, náboženské skupiny, apod.
 - Rizikem je **totalitarismus (fanatismus)** uzavření se do jediné představy před dalšími variantami, která má obrovský emocionální náboj.
 - **Adolescence** => **psychosociální moratorium** - čl. je již dospělý biologicky, schopen zplodit potomstvo. Je zralý i kognitivně (uvažováním). Ale oddaluje zralost sociální - přijetí závazných životních rolí - vzniká jakési vakuum, které umožňuje experimentaci s nově nabytými schopnostmi a rolemi.

Osm stádií (E. Erikson)

Stadium	Věk	Krise	Ctnost	
1. KOJENEC	orálně smyslové	do 1 roku	základní důvěra x nedůvěra	naděje
2. BATOLE	muskulárně-anální	1-3 roky	autonomie x stud	VŮLE
3. PŘEDŠKOLÁK	pohybově-genitální	3-6 let	iniciativa x vina	záměr
4. MLADŠÍ ŠKOLÁK	latentní	6-12 let	výkonnost x méněcennost	kompetence
5.	adolescence	12-19 let	identita ega x zmatení rolí	VĚRNOST
6.	raná dospělost	20-25 let	intimita x izolace	láska
7.	střední dospělost	26-64 let	generativita x stagnace	péče
8.	pozdní dospělost	nad 65 let	integrita ega x zoufalství	moudrost

Šesté stadium – Intimita proti izolaci

Konec adolescence a mladá dospělost (Freud toto stadium nemá) - **intimita je zdravým spojením identity mé a identity druhého v lásce**, aniž by došlo k rozpuštění se v druhém => schopnost **vydat se všanc v genitální vzájemnosti druhému Já**. Schopnost vydat se do konkrétních vztahů, s kompromisy i oběťmi.

- Je třeba znát toho druhého, otestovat ho v práci a v lásce. Poznat jeho identitu osobní zkušeností, „na tělo“ (P. Říčan s nadsázkou: běžte spolu něco ukrást a uvidíte, jak se ten druhý zachová).
- Též znovuvynoření raného vztahu Já-Ty. Nebezpečím - regrese do nejčasnějších stádií vývoje – kvůli nedostatečně vyřešeného konfliktu s mateřskou osobou.

Opakem je izolace – a obava, že zůstanu sám a neuznán druhým

- **I riziko izolace ve dvou** - lidé vstupují do intimity, ale jen navzájem, bez potřeby otevřít se dalším lidem => izolace před světem, rozhodnutí nemít děti apod.

Šesté stadium – Intimita proti izolaci

Ctností je LÁSKA. Pro intimitu je důležitá výlučnost (věrnost, zamilovanost). Neschopnost „vybrat si“ je také neschopností cokoli odmítnout => i nadměrné sebeodmítnutí (sebedestrukce).

- **Ritualizací je afiliace** (schopnost připojit se k druhému a k druhým) - kultivuje život ve skupině, schopnost kompromisů, někdy pomlčet o tom, co nás rozděluje a vyzdvihnout to, co nás spojuje, co je společné.
- Ritualismem je **elitářství**, které pěstují nejrůznější kliky a klany, vyznačující se snobstvím, nikoli pravdivým životním stylem. To se může týkat i partnerství.

Osm stádií (E. Erikson)

Stadium	Věk	Krise	Ctnost	
1. KOJENEC	orálně smyslové	do 1 roku	základní důvěra x nedůvěra	naděje
2. BATOLE	muskulárně-anální	1-3 roky	autonomie x stud	VŮLE
3. PŘEDŠKOLÁK	pohybově-genitální	3-6 let	iniciativa x vina	záměr
4. MLADŠÍ ŠKOLÁK	latentní	6-12 let	výkonnost x méněcennost	kompetence
5.	adolescence	12-19 let	identita ega x zmatení rolí	VĚRNOST
6.	raná dospělost	20-25 let	intimita x izolace	láska
7.	střední dospělost	26-64 let	generativita x stagnace	péče
8.	pozdní dospělost	nad 65 let	integrita ega x zoufalství	moudrost

Sedmé stadium – Generativita proti stagnaci

Dospělost => **vytváření hodnotných věcí** (něco, co po mně zůstane) => děti, vědecké, umělecké, duchovní dílo, výrobek; ochota přispět společnosti.

- **závazek pečovat** o tyto nové bytosti, myšlenky a ideje, které čl. zplodil. Klíčové jsou všechny dříve nabyté ctnosti – cílem je kultivace ctností pro další generaci.
- Jde také o určité sebe-utváření vlastní identity, **osobnostní růst**.

Ctností je **PÉČE** - tendence chránit a konejšit bezmocné.

Opakem generativity je **sebezaujetí a stagnace**.

Péče je výsledkem tendence sympatizovat s druhým (k tomu má člověk silné instinkty).

Rizika a ritualizace sedmého stádia

Existuje v nás i tendence k **antipatii**, k odmítání. Je to **ochota zahrnout do vlastního tvořivého zájmu JEN určité osoby nebo skupiny lidí**. „Ti druzí“ mohou být obětí předsudků a xenofobií.

- **Rejektivita** se může týkat i **vlastních dětí** - rodič se identifikuje se svými dětmi a když se nemá rád většinou se ta sebenenávisť rozšíří i na děti. Tyto děti pak v sobě mají také sebenenávisť (pokud není někdo další, kdo by kompenzoval). *Pak to připomíná Oidipovský příběh* o zmrzačení dítěte vnímaného jako konkurenta (v pohádkách např. macecha).

Ritualizace => dospělý má být připraven na to, že se stane přijímaným vzorem mladším, který předává hodnoty. To se děje prostřednictvím institucí: rodičovství, učitelství, pedagogické a sociální působení, terapie, spolupráce ...

Degenerovaným ritualismem - **autoritářství** - malicherné a netvořivé používání síly pro vojensky přísné organizování rodinného a hospodářského života. Skutečná generativita je typická tím, že je člověk přirozenou autoritou.

Osm stádií (E. Erikson)

Stadium	Věk	Krize	Ctnost	
1. KOJENEC	orálně smyslové	do 1 roku	základní důvěra x nedůvěra	naděje
2. BATOLE	muskulárně-anální	1-3 roky	autonomie x stud	VŮLE
3. PŘEDŠKOLÁK	pohybově-genitální	3-6 let	iniciativa x vina	záměr
4. MLADŠÍ ŠKOLÁK	latentní	6-12 let	výkonnost x méněcennost	kompetence
5.	adolescence	12-19 let	identita ega x zmatení rolí	VĚRNOST
6.	raná dospělost	20-25 let	intimita x izolace	láska
7.	střední dospělost	26-64 let	generativita x stagnace	péče
8.	pozdní dospělost	nad 65 let	integrita ega x zoufalství	moudrost

Osmé stadium – Integrita ego proti zoufalství

Bilance - ***jaký život jsem žil?*** jde o to hodnotit ho v zásadě dobře. Na dobrý život se dobře vzpomíná. Pokud člověk cítí, že byl nějak zmařen => **zoufalství** - už není čas to napravit; opovržení (světem a sebou), reakce na pocit vzrůstajícího stavu ukončenosti, zmatenosti, bezpomoci.

Poslední ctností je MOUDROST - zvláštní způsob informovaného a nezaujatého zabývání se životem jako takovým, tváří v tvář smrti.

Potřebujeme nějakou formu naděje - **ale jakou, jsme-li úplně nahoře** a cesta (aspoň ta známá) už dál nevede?

- Poslední možnou nadějí je **víra**, ježíšovské „*jestliže se neobrátíte a nebudete jako děti...*“ Jí se životní cyklus vrací na samý začátek a cyklus se stává kruhem.

Obrat k dětskosti u starších lidí; **rizikem** => **dětinskost**, která je ochuzena o moudrost.

- Formou péče v tomto období je např. prarodičovství (často zvláštní spiklenecké vztahy s vnoučaty, v mnohém si jsou s nimi prarodiče blíží než s rodiči).

Rizika a ritualizace osmého stádia

Stáří potřebuje **určité minimum životního zaujetí**, aby byl život smysluplný.

Z čeho může plynout zoufalství? - z pocitu **proměškaného času**, protože teď už to nejde vrátit zpět, z pocitu **slábnoucí autonomie** a vzrůstající závislosti, ze **ztráty iniciativy**, z **nedosažení intimity** s druhými, ze **zanedbané tvořivosti**, z **promarněné možnosti identity**. I nyní lze leccos vyřešit, ale něco už prožít nejde.

- Potřeba **uhájit si integritu** - problém - integritu zprostředkovávají schopnosti, aktivity, postoje a zkušenosti. Jenže to může být rozbito zhoršující se pamětí, i ztrátou pocitového propojení v těle - slábne svalový tonus => neohrabanost.

To, co je požadováno, je **integralita - tendence držet pohromadě**.

Ritualizace stáří je **filo-sofická**. Je nutno i přesto udržovat určitý pořádek a smysl při desintegraci těla. **Uhájit si naději lze jen přes moudrost**. Rizikovým ritualismem je **dogmatismus**, nutková pseudointegrita, která se může stát znásilňující ortodoxií (staří uzurpátoři).

Naděje, věrnost a péče, tři ctnosti stadií odpovídají významným křesťanským ctnostem - naděje, víra a láska.